

БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

№ 13
(17975)

2011 чылдың
февраль 8,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Нийтиел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Шагның чаазы келди, Шагаа хүнү үндү! Дөгээ кырындан йөрээлдер

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол, ооң ораакчылары Шагаа бүдүүзүндө ызыл хоорайның девискээринде «Цээнлинг» хүрээге, ол ышкаш ама-башкыларның ол ыдыктыг үнө чырык ном-судур номчуп турганы культура одагларына ба-рып, кызылчыларны бурунгу чаа-й байырлал-биле байыр чедир-ген. Чазак Даргазы ооң соонда, эртенгиң 05.00 шак чедип турда, ымдык ораакчылары, харысал-лыг ажилдакчылар, депутаттар-келе Дөгээ дааның кырында саң ылышкынын кылыры-биле ынаар эттиг чорупкан. Ол езулал сөөлү чылда улаштыр болуп, чаңчыл тарган.

Дөгээ дааның кырында он-он кижилер, оларның аразында эр-чагырга органның хары-галыг ажилдакчылары, албан-акчылар, культура болгаш эртем ылдакчылары, спортчулар эш, өскелер-даа чаа үнүп ора-лда алгаш-йөрээл кылып, саң ылыры-биле ол үеде-ле чыгып-оген болган. Олар саңын салып улуг одагже боттарының аш-инериниң дээжизин өргүп, йө-л сөстөрүн чугаалап турганнар. Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол рес-публиканың чонунга, ооң хөгжүл-зинге хамаарыштыр йөрээл-терни база чугаалап, чылыг кү-шкннерни кылган. Ооң соонда

Тываның чонунуң хей-ады, сүлдэзи бедик хорзун дээш, салган саңче эккелген чеминиң дээжизин сал-гаш, кадартары тускай белеткээн черге өргүп аскан.

Саң салышкынынга херээжен улус киришпес. Дөгээ дааның кы-рынга бо чылын эрткен саң са-лышкынының езулалында база

херээжен кижжи эскертинмээн. Ону барымдаалааш, Тыва Республи-каның Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол Дөгээ дааның кырынга саң са-лышкынының үезинде бо чылын эр кижиниң өг-бүлезиниң, нийти-лелдин болгаш республиканың мурнунга харысалгалыг чоруунга хамаарыштыр бодунуң үзел-бода-

лы-биле саң салыкчылары-биле үлешкен. Эр хиндиктиг кижжи чаа-гай, эки амыдырал дээш ажилдаар, арага-дарыга сунду чок болурун Чазак Даргазы онзалап демдеглээн.

Бистиң корр.

В.Шайфулинниң тырттырган чуруу.

Саң езулалдары

Чөөн чүктүң ай санаашкыны-гаар Чаа чылды уткаан байрлал Шагааны Тываның хөй националдыг чурттакчы чону елериниң кылып чорааны чаңчылдарын болгаш езу-дарын сагывышаан найыр-демдеглээн. Шак-ла ындыг чаңчылдарның бирээзи — чүс чылдар дургузунда иттынып келген Саң салыр лалды чер-черлерге хөй

чоннуң киржилгези-биле эрттир-ген.

Февраль 3-түн хүнү, эртенгиң 5 шак. Кыш бодунуң дүжүлгезинден ол-ла дораан дүжүп берик-сөвээни илдең, соок дыңзыг хевээр. Ындыг болзажок, чон ону белен тоор хире эвес, Саң салыр черлерге аш-чеминиң дээжизин белеткеп алган, оон-моон чыылза-чыылза, көвүдөп келген.

Найысылалда Цээнлинг

хүрээзиниң чанында Саң езулалы. Тываның Камбы-лама эргелелиниң бөлүк лама-башкы-лары чаа үнген ак демир Тоолай чылы буян-кежикти, кежик-чолду, энерел сеткилди, чүгле чаагай чараш чүүлдер өг-бүлени, төрөл чонну, аал коданни өөртүп чоруур кылдыр ыдыктыг номнарны ном-чаан соонда, ук езулалдың кол кезээ эгелээн. Кывыскан улуг Санда аш-чемниң дээжизиниң,

саржаг, чөкпектиң, артыш-шаанак-тың чаагай чыды долгандыр өртем-чейни чемгерген дег, тарай берди... Өг-бүлелерниң эр ээлери боттары-ның эккелгени чемнерин Санче өргүп, Дээди Бургандан дилег кылып, чүдүп, чалбарып тейлээн.

Саң салыр езулалда келген чоннуң аразындан каш кижиден Шагааның байырлалына хамаа-рыштыр сонугадым.

(Уланчызы 2-ги арында).

В. ПУТИН БИЛЕ С.ШОЙГУ БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Тываның Баштыңы Шол-бан Кара-оолдун адынга чурттуң дыка хөй сураглыг ажилдакчыларындан Шагаа байырлалы-биле изиг байыр чедирген телеграммалар келген.

Ай календарын езугаар Чаа чыл байырлалы-биле Тываның чурттакчыларына изиг байырын Владимир Путин биле Сергей Шой-гу олар база чедиргеннер. Россия-ның Чазааның Даргазы Владимир Путин мынча деп демдеглээн: «Аң-гы-аңгы чоннарның езулалдарын болгаш чаңчылдарын хөй нацио-налдыг Тывага камгалап арттырып турары аажок чугула-дыр». Ол республиканың чурттакчыларына чаагай чүүлдерни, эки эгелээшкн-нерге чедишкннерни, тайбыңны болгаш чөпшээржилгени күзээн. Россияның ОБЯ баштыңы Сергей Шойгу база чаңгыс чер-чурттуг-ларынга Шагаа-биле байыр чедир-ген: «Хүндүлүг Шолбан Ва-лерьевич! Шагаа байырлалы-биле — Ай календары-биле Чаа чылдың үнгени-биле Силерге болгаш Тыва Республиканың бүгү чурттакчыла-рынга чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен. Силерге, хүн-дүлүг Шолбан Валерьевич, Тыва-ның бүгү чурттакчыларына аас-кежнин, тайбыңны болгаш чечекте-лишкнни күзедим».

Тыва Республиканың Чазаа-ның парлалга албаны белет-кээн.

Байыр чедирешишкнни

Тываның хүндүлүг эртемден-нери!

Силерниң кайгамчык байырла-лыңар — Россияның эртем хүнү-биле сеткилдин ханызындан чедир-ген байырывысты хүлээп ал кө-рүңер!

Эртем ажил-чорудулгазы шаг-төөгүдөн бээр национал байлак-тары көвүдедиринге, культурлуг болгаш экономиктиг чаартылга-ларга, нийтиелдин социал-поли-тиктиг амыдыралынга чаа-чаа идеяларны, бүдүрүлгеге депшил-гелиг технологияны шиңгээдиринге күчүлүг күш болуп келген. Россия-ның эртемнер академиязын тургу-зарының дугайында Бирги Петруң Чарлыкка ат салган хүнүндөн эге-лээш, Ада-чурттуң эрге-ажыкта-рынга, эртемниң билиглерин чурт-туң күчүзүнүн экономиктиг өзүлде-зинге, амыдыралдың шынарын болгаш чоннуң чаагай чоруунуң деңнелин бедидеринге Россияның эртеми бараан болуп келген.

Тываның эртем нийтиелжилгези ол сорулгаларга төлөптиг бараан болуп турар. Билиглерниң аңгы-аңгы адырларына силерниң ажы-лыңарның түңнелдеринге чоргаар-ланып турар бис. Россияның кай-гамчык региону болур бистиң рес-публиканың эртем күчүзү эң чугула курлавыры, чайгылыш чок болгаш шапкын хөгжүлдээзиниң үндэин-нериниң бирээзи болуп турар. Бо хүнде силерге, амгы студентиден сураглыг эртемденге чедир төрээп Тываның чаагай чоруу дээш, Россияның эртемниң алдары дээш чогулчалыг ажилды, дидим тывышкыннарны болгаш чогаа-дыкчы ажыдышкыннарны күзе-дивис!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Дээди Ху-ралының Даргазы К. ДАВАА.

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Мария ОНДАР: — Ооң мурнунда чылдарда тыва чоннун Шагаа байырлалында эрттирер бо езу-чаңчылынга кээп көрбээн кижилер мен. Цэчэнлиг хүрээзиниң эрттирер турары Саң салыр езулалынга бо чылын бир дугаар келгеш, ак чемим дээжизин салып чалбаргаш, эртенги хүннүн хаязы-биле бир деңге чаа тынышты, чаа күчү-күштү, чаа сүлдө-сүзүктү четтирип, өөрүп тур мен. Ынчангаш башкыларның номналдарынга каттыжып, бүгү тыва чонумга Ак демир Тоолай чылы чаагай чорук-

туң чылы болуп, өөрүнчүг чүүлдерни хөйү-биле сөңнөп, өг-бүлелерге байлакшылды, өөрүшкүнү, чаа-чаа чедишкыннерни эккээр болзун деп йөрээдим.

Аңчы МОНГУШ: — Тываның күрүне университетиниң студентизи мен. Үнүп келген чылда өөрүлгөмгө чүгле чедишкыннерни, чалтанчыг чаш кызымга, ооң иезинге кадыкшылды күзеп, чаагай-чаагай күзээшкыннер дээш идегел-биле чалбарып, Саңга чемим дээжизин сөңнөп, чүдүп келгеним бо — диди. Ооң күзелдери бүтсүн деп, иштимде база чалбардым.

Күчүлүг Эне-Сайның эгезин

алган Бии-Хем биле Каа-Хемниң каттышкан черинде чаңчыл болган чылдың чаазында салыр Саң салыр езулал.

Ону тыва чоннун бурунгу чүдүлгези — хамнаашкын талазы-биле Тываның «Дүңгүр» хамнар нитилелиниң хамнары организастап эрттирген. Культураның болгаш дыштанылганың национал парыгынга хамааржыр девискээрдэ эртип турар болгаш ол албан чериниң ажилдакчылары соокта ыдыктыг езулалда киржип келген чонга таарымчалыг болзун дээш изиг шайны ижип ал турар кылдыр, суугуну тип, ында чиң дег ак ша-

йын хайындырбышаан, халас сөңнөп турар болду. Шала озалааш черде Саннны эскерип калзын дээр ышкаш, ол кезек девискээрни чырыдып турар кылдыр «движокту» эккеп салгаш, улуг «маякты» кыпсып каан. Хары угда он шаа хамнарын дүңгүрүнүн даажы ол кезек черге улам чаңгыланып, дириг бойдушту оттурганзыг-даа. Алгы тоннарлыг, кидис идиктерлиг, дүре тудуптар сандайларлыг келген кижилер чылдың-на маңаа чүдүп кээп турар кижилер дээрзи илден. Хамнарын алгыштарының аайы-биле Чаа чылда чаагай, чараш күзелдерни бодап,

Өртемчейден, тос дээрде Долаан бурганда бодуну, зындан оон боттарыны тейлеп турлар.

Ак ай Шагаа байырлал Ак демир Тоолай чылының хүнүнде Хүннүн баштайгы дери чаа-ла бакылап кээр дүңгүрлерниң даажы улам ак сүттүн бажын чажып уды... Чыл чаазы үндү, чыл соолду дээр ийикпе, өршээ!

Айлаң Мо

Ай-кыс МАСПЫК-О
тырттырган чуруктары

Шагаа — Арат шөлүндө

• Фоторепортаж

Шаг-шаандан тура — тыва чонувустун ыдыктап, сүзүглөп келген улуг байырлалы Шагаа. Бурун шагдан тура-ла, бистиң ада-өгбевис үжүк-бижик чок турган үеде, ай-хүн, сылдыстар дузазы-биле хүннү санап, чаа чылды уткуп чораан. Шагаа байырының бүдүүзүндө олар аал-оранын аштап-арыглап, ыдык байырлалдың аш-чемин баш удур элбээ-биле белеткеп, боттарының сагыш-сеткилин арыглап, хүрээ-хиитке кирип, ном-мөргүл номчуттуруп, артыжанып, айдызанып, чеминиң дээжизин саңга салып, чүдүп чораан. Сагыш-сеткилде муңгак, кара бодалдарны ырадып, чаа чылдан чүгле эки чүүлдерни манап, ачы-буян, ууттунмас өөрүшкү-маңнай өг-бүлөгө доктаап турзун дээш, хүн үнүп олурда, алдын хүнүвүсче, кудай-дээривисче сүттүг шайның бажын чажып чалбарыры чугула. Чыккылама соок кыш байырлажып, чылыг-чырык, магаданчыг частың кел чоруурунга өөрүп, Шагааны уткуп байырлаар. Шаг-дүптен найырлап келген ыдык байырлалдың салгалдан салгалче дамчып, езу-чаңчыларывыстың уттундурбайн чорууру өөрүнчүг.

Февраль 3-те билген-даа дег, кудай-дээр эки чаңнап, аяс, кааң хүнүн сөңнээн. Арат шөлүңгө Шагаа байырлалыңа улус-чон хөйү-биле чыылган. Ажы-төлүн, акы-дунмазын, эш-өөрүн эдерткен, тыва идик-хептиг чонну көөргө, чоргааранчыг, чараш болду. «Шаг — чаагай, Шагаа — чаагай!» деп амырлажып-мендилежип чолукшаан, арын-шырайында хүлүмзүрүг чайнаан, өөрүшкү-маңнайлы-даа аажок. Мергелзэн, тевектээн, шалбалаан, канат тырткан, аскак-кадайлашкан, өдүрктешкен — тыва оюннарны ойнап мөөрейлешкен улустун каткы-иткизи ол чоок-кавыны дола ап турган. Оларны көргөш, кижиниң сагыш-сеткили ала-чайгаар көдүрлүп, хей-ады бедип, арнынга хүлүмзүрүг чайнап келир. Бичин чаштарның өөрүшкү-маңнайлы, каткы-хөглүү сеткил-хөөннү чайгаарла сергедиптер. Өртемчейде ол дег аас-кежик чок ышкаш са-

гындырды. Түннелинде аът шалбалаар маргылдаага Сүт-Хөл кожуундан Чингис Кара-Сал бири черге төлөптиг болган. Тевек маргылдаазы бо чылын беш аңгы хевирге эрткен: оң, солагай будубиле, ол ышкаш будунга кажык салып алгаш тевек дээш, оон-даа өске. Ук маргылдаа кончуг берге-даа болган болза, аңаа Тываның күрүне университетин дооскаш, шеригден чаа келген Буян Донгак 237 катап тепкеш, тиелзэн. Канат тыртып ойнаар мөөрейге Кызылдың Автомобилист коллективи көштүг болуп, шылгарал үнген. Мөөрейлерниң эң солун кезээ хөглүг старт мөөрейи болган. Ук мөөрейниң деткичлери Урянхай бүдүрүлгези болган болгаш, дамчыдар херекселдер орнунга, колбаса, үс, 25 килдин далганнарын ажыглап турган. Тиелекчи команда 5 килдин далганнары-биле шаңнаткан. Ол ышкаш маргылдааларның тиелекчилеринге Тоолай

чылында дириг тоолайларны тыпсып турганы хамыктың сонугурагалын болдурган. Маргылдаалар тус-тузунда аңгы-аңгы хевирлерге эрткен-даа болза, кажыктаар, хендирбе сыяр дээр ышкаш чингине тыва оюннарны кирир турган деп чон саналдаан. Оон аңгыда тевек оюнунга чемпионат эрттирериниң дугайында база саналды кириген. Ук саналдарны өөренип көөрүн мөөрейниң эрттирикчилери — Кызыл хоорайның мэриязының Аныктар херээнин болгаш спорт талазы-биле департаментизи кичээнгейге алган.

Тоолчуругу шагның бугазы дег улуг буга арат чонга көөргөттинген ышкаш, дүште-даа чок чаяңнадыр кылаштал тур. Ону сонугураган, мунуксаар күзелдиг улустун саны дыка хөй болду. Ол ышкаш он ийи чылдың бирээзи — аът база-ла «мен чоонган мен» дээниң, улустун сонугурагалын хаара тудуп, чаптанчыг чаштарны безин күзелдин-биле кырынга олуртуп, селгүүстеткен тур. Тайганың аңы ивини сонугураган, кайгап-хараан бичини уруглар коргуп, ада-иезиниң чанындан ыравайн турлар. «Бо чылын тевек чүгө чок чоор! Кончуг солун амытан болгай. Шору апарган оглумга сонугурадыр чүвемни» дээр шала улгады берген акыйның элдепинген чугаазын кулаам ужу-биле дыңнадым.

Шагаа байырының аш-чеми база байлаа-биле делеттинген. Оларның аразында чүнү чок дээр! Тыва далган, ааржы, саржак, тараа, чодураалыг чөкпөк, чочак, сүт, тарак, чип ханмас өреме, бузу бурунайнып чыдар дүлген эът, манчы-хуужуур... Оларның чаагай чыдынга чаак суу сайырап кээр. Ол аразында байырлалдың башкарыкчызының тааланчыг, өткүт үнү чаңгылы берди. «Шагаа байыры-биле, эргим тыва чонувус! Аксымаар, демир Тоолай чылы моорлап келди, өөрүп-хөглөп, оюн-тоглаа, каткы-хөг-биле уткуп алылыңар! Кашпагай, кежээ тоолай чылында чонувустун ишти-хөңнү сергек болзун, тоолай дег адак-ышкаша чийик болзун, курай-курай! Аалкоданы амыр-тайбын, азыраан малы өзүп көвүдөзүн. Арат чонувустун ажил-херээ бүдүп турзун, чораан чоруу чогул турзун, курай-курай!».

Арат шөлүңгө чыылган бүгү чоннун кичээнгейи Виктор Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының кирер эжииниң аксында йөрээл салган башкарыкчыларда барды. Шагаа-биле чыылган чонга аян туткан, ыры-хөгжүмүн, танцы-самын бараалгаткан артистерниң оюн-тоглаазын улуг сонугурагал-биле көрүп тур бис. Ырлап-шоорлаан, кожомыктаан, дүрген чугаалаан, тывызыктаан, чечен чугаалар чугаалажып, аразында мөөрей-

лешкен, солуну аажок. Ол ышкаш он ийи чылдың самнал үнүп келгени чоннун сонугурагалын онза оттурган. «Дөө күскени, ой инекти, хаа, бо дагаа ышкажыл!» деп, бот-боттарывыстан айтыржып тур бис. Эртип турар Пар чылы Тоолай чылы-биле байырлажып, ынаар көжеге артыңче кире берди.

Элзэн болганда башкарыкчы Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолга сөстү берди.

— Амыргын-на, хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым! Сол-менди! Энерелдиг хоочуннарывыс болгаш аныктар! Уткуп алганывыс 7 кызыл меңгилег, демир олуттуг аксымаар Тоолай чылын таварыштыр силерниң-биле сеткилимниң ханызындан чолукшуп тур мен. Үдеп турарывыс Пар чылы бистиң чурт-туска кончуг улуг салдарлыг болушкуннар-биле байлак болган. Байырлап турарывыс кайгамчык чараш Шагаа-биле хамаарыштыр бодалдарымны үлежиксеп тур мен. Бистиң чараш чаңчылдарывыс байырлап сагырындан аңгыда, улуг утка кирир болза эки деп бодаар мен. Шагааны демдегледип тургаш, арага аймаа шуут ишпес кылдыр ханы утканы кирип турар бис. Шагаада кажанда-даа арага-дары ишпейн чораан чаңчылывысты катап эгидип алылыңар. Эрткен чылда кады чурттап эрткенивис төөгүлүг болушкуннар, чүгле чоннун шиитпирлиг турасоруу-биле боттанган. Тыва күрүневистиң 90 чылын демдеглээр деп тургаш, эр кижилер аравыста эптиг-демниг болуп, өгбелеривисти, өг-бүлөвисти, уруг-дарыывысты, Тыва чурт-тусту сайзырадырыңче бүгү күжүвүстү салылыңар!

Уткуп алганывыс Тоолай чылында Тываның төөгүзүңге хамаарыштыр улуг хемчеглер хөй болур. Ол дээрге, Таңды-Тыва Улус республиказының тургустунганындан бээр 90 чыл ою. Шуптувус эрткен үевисче хая көрнүп, төөгүвүстү түннөп, бо хүн чүнү кылып алганывысты сайгарып көөр бис.

База бир кол чүүл — бо чылды

Тевектээри оолдарның депшиктиг-ле оюну-дур Санын санап, чижип тур Саяк басып турганнарз Чымчак идик майы-би Чымчаңнады теп-ле тур Бутары-даа шылавастар Муң-даа чедир теверлер

«Тывада тус черниң бараан рүкчүлерин деткир чылы» к чарлаан бис. Тывада янзы барааннарның хевирлерин турар улуска боттук дуза оларны бүгү талазы-биле дээр күзеливис-биле чарлап Ажылгыр кижилер бот-банып, бир-ле чүүлдү бүдүрүлээринге таарымчалыг бадарны тургузар сорулгалы Мурнувуста салдыган соруг хөй, ону силерниң деткимче биле чедип алыр бис дээр бүзүрелим улуг-деп, чычонга йөрээл салган.

Ш.В. Кара-оол Шагаа-чыылган чонга омак-хөглүг танып алырын күззэн болгаш гаада белек-селек солчур ч чаңчылывысты утпайн, Тыва республиканың Чазааның Даргазы мурнундан республиканың шларынга «Газель» (ГАЗ 32-автомашиналарның дүлгүүрү) тывыскан.

Тываның Камбы-ламазын Цүлтим башкы чыылган аксымаар Тоолай чылында меугаанны, энерелдиг сеткилди, б тура-сорукту күзеп, байыр чеген.

Арат шөлүңгө байырлал уламчылаан. Аңаа келген бүрүзүнүн сагыш-сеткилинге чараш үзел-бодалды, Чаа чон бурунгаар көрүшкүннү оттуу

Виктор Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга «Амыр-менди койгунак» деп театр артистери оюн-баштак концерти болган. Гун тыппайн, ону дилеп турары дугайында баштак көргүзү театрның шупту артистериришкен. Шагаа байырлалы кижилер бүрүзү магалыг, чаа омак-хөглүг дыштанып алган. **Алдынай БАДЫ-ХО**
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛА
тырттырган чуруктары

Чымчак идик, алгы тоннуг, Хөрөктээштиг тырың эрлер Шырай арны кызыл-хүрөң Хөглүг, омак шалбалап тур.

Хажызында шергээн улус Шалбачыны хей-аът кирип: «Дорт шыгааш, октавыт» деп, Каткы-сооттуг алгыржыр-даа.

Маргылдажыр мөөрейлерге Багны кагар, мергелер чыыр Көдүрер-даш оюн-тоглаа Тыва чоннун ынак оюну.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

Наркотиктиг херекселдерни, психотроптук бүдүмелдерни болгаш оларның прекурсорларын шыгжааны, дажыглаары азы чорудары дээш контрольду боттандырып турар Тыва Республиканың девискээрин тодарадыр дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың январь 17-де хүлээп алган

1 чүүл
1998 чылдың январь 8-те № 3-ФХ "Наркотиктиг херекселдерни, психотроптук бүдүмелдерни дугайында" дөдөрүмүзүсүз 48-ки чүүлүнге шүтүр база Россия Федерациязының пролонда турар наркотиктиг херекселдерни, психотроптук бүдүмелдерниң гаш оларның прекурсорларының даңзы-да федералдыг хойулжудулга езугаар рген үнүштерниң өзүп үнер болгаш үрүп турар черлеринге наркотиктиг херекселдерни, психотроптук бүдүмелдерни гаш оларның прекурсорларын хойулга шүтүр сайгарары-биле холбашкан кем-ктерни болдурбас, илередир болгаш адыр сорулгалар-биле, а ол ышкаш отиктиг херекселдерни, психотроптук

бүдүмелдерни болгаш оларның прекурсорларын хойулга шүтүр дажыглаарын боттандырып болгу дег черлерге наркотиктиг херекселдерни, психотроптук бүдүмелдерни болгаш оларның прекурсорларын шыгжааны, дажыглаары азы чорудары дээш контрольду боттандырып турар Тыва Республиканың девискээрин тодарадыр.

2 чүүл

Бо Хойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2011 чылдың январь 31
№ 382 ДХ-1.

ус чер бот-башкарылга органнарының удуртукчуларының бан-дужаал байдалын албан-ажылының эрге-ажыктарына чөрүштүр ажыглаарын болдурбас сорулгалар-биле Тыва Республиканың чамдык хойулжудулга актыларына өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың январь 17-де хүлээп алган

о Хойлу коррупцияны болдурбас, чер бот-башкарылга органнарының гукчуларының харысалгазын бедидер, чер бот-башкарылга органнарында н-дужаалдарны ээлеп ажылдап турар лерниң албан-ажыл байдалын ажыг-ын чайладыр сорулгалар-биле хүлээп ал

3 чүүл

2008 чылдың март 19-та № 640 УХ-II "Тыва убликада муниципалдыг тургузугнуң лекчи органының депутадының, тус чер ашкарылгазының соңгулдалыг албан-алдыг кижизиниң бүрүн эргелерин индырарының магадылалдарының ду-да" Тыва Республиканың Хойлузунга инская правда», 2008 чылдың апрель 9-ын», 2008 чылдың апрель 10-да) дараа-э өскерилгелерни кириер:

13-кү чүүлге дараазында уткалыг ийиги ти немээр:
ю чүүлдүн бирги кезээ-биле көрдүнгөн ылгаларда, депутаттарның, соңгул-албан-дужаалдыг кижилерниң бүрүн ерин хуусаа бетинде соксадыр дуга-и шийтирнэ чогуур депутаттың, соңгул-албан-дужаалдыг кижиниң соңгуттур-гулдаларының түңнелдерин үндүргөн кээр соңгулда комиссиязы хүлээп

3 чүүл. Ээлеп ажылдап турар албан-ындан халаары
Муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи-ы соңгулдалыг албан-дужаалдыг и, азы болза оон орнун ээлеп ажылдап, Россия Федерациязының кеземче ссуалдыг хойулжудулгазынга дүүш-разытырып, буруудаттырып турар килдыр демдеглеттирген кижини ботта-регламентизи-биле көрдүнгөн чурум-р ээлеп ажылдап турар албан-дужаа-н халаар (албан-дужаал хүлээлгелерин ирин чөпшээрес).

Муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи-ы соңгулдалыг албан-дужаалдыг ки-ону албан-дужаалындан халаарының иннери болуп турар (албан-дужаал-гелерин күүседирин чөпшээрэвээн) лдарны чайладырынга чедир бүгү-ле-де ээлеп ажылдап турар албан-дужаа-н халаар (албан-дужаал хүлээлгелерин ирин чөпшээрес).

Ээлеп ажылдап турар албан-дужаа-н халап турар үезинде (албан-дужаал-гелерин күүседирин чөпшээрэвээн) далыг албан-дужаалдыг кижиге, бир едералдыг хойулжудулга-биле өске-рдүнмээн болза, акша шаңналы санап-с. соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижини-дужаалындан халап турар үезинде-ипалдыг тургузугнуң төлээлекчи

органы халашкан кижиниң орнунга түр када хүлээлгелер күүседир кижини томуйлаар.

5. Соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижиде эрге-ажыктарга хамаарыштыр маргыжыш-кынга чедирер азы чедирип болур хире ху-да сонургал тыттып келгениниң дугайында билдине берген таварылгада, муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органы эрге-ажы-ктарга хамаарыштыр маргыжышкынның тала-болуп турар соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижини ону болдурбас азы таарыштыр шийтирилээри-биле холбаштыр, бо чүүл-биле тургускан чурум езугаар ээлеп ажылдап турар албан-дужаалындан халаарынга чедир хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

6. Соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижини ээлеп ажылдап турар албан-дужаалындан халаарының дугайында муниципалдыг тур-гузугнуң төлээлекчи органының шийтиринге хамаарыштыр хомудалды соңгулдалыг ал-бан-дужаалдыг кижини суд чуруму-биле кирип болур.

2 чүүл

2005 чылдың апрель 6-да № 1237 УХ-II "Тыва Республикага тус чер бот-башкарыл-газын организастаарының чамдык айтырыг-ларының дугайында" Тыва Республиканың Хойлузунга («Тувинская правда», 2005 чылдың апрель 12-де; 2008 чылдың январь 15-те, август 28-те; 2010 чылдың декабрь 2-де; «Шын», 2008 чылдың январь 22-де, сентябрь 2-де; 2010 чылдың ноябрь 30-де), ону дараазында уткалыг 1(2) чүүл-биле немээри-биле, өскерилгени кириер:

"1(2) чүүл. Ээлеп ажылдап турар албан-дужаалындан халаары

1. Муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органы конкурс түңнелдери-биле томуйлат-тырган, Россия Федерациязының кеземче процессуалдыг хойулжудулгазынга дүүш-түр каразытырып, буруудаттырып турар кижини кылдыр демдеглеттирген, муниципал-дыг тургузугнуң тус чер чагыргазының баш-тыңын, боттарының регламентизи-биле көрдүнгөн чурум езугаар ээлеп ажылдап турар албан-дужаалындан дүжүрер (албан-дужаал хүлээлгелерин күүседирин чөп-шээрес).

2. Муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органы муниципалдыг тургузугнуң тус чер чагыргазының баштыңын, ону ээлеп ажылдап турар албан-дужаалындан халаарының үндезиннери болуп турар (албан-дужаал хүлээлгелерин күүседирин чөпшээрэвээн) байдалдарны чайладырынга чедир бүгү үезинде ээлеп ажылдап турар албан-дужаалындан халаар (албан-дужаал хүлээл-гелерин күүседирин чөпшээрес).

3. Ээлеп ажылдап турар албан-дужаа-лындан халап турар үезинде (албан-дужаал хүлээлгелерин күүседирин чөпшээрэвээн) муниципалдыг тургузугнуң тус чер чагыр-газының баштыңына, бир эвес федералдыг

болза, акша шалыңын санап бербес.

4. Муниципалдыг тургузугнуң тус чер ча-гыргазының баштыңын албан-дужаалындан дүжүрүп турар үезинде муниципалдыг тур-гузугнуң төлээлекчи органы халашкан кижиниң орнунга түр када хүлээлгелер күүседир кижини томуйлаар.

5. Муниципалдыг тургузугнуң тус чер ча-гыргазының баштыңында эрге-ажыктарга хамаарыштыр маргыжышкынга чедирер азы чедирип болур хире хууда сонургал тыттып келгениниң дугайында билдине бер-ген таварылгада, муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органы эрге-ажыктарга хамаа-рыштыр маргыжышкынның тала болуп тур-рар муниципалдыг тургузугнуң тус чер ча-гыргазының баштыңын, ону болдурбас азы таарыштыр шийтирилээри-биле холбаштыр бо чүүл-биле тургускан чурум езугаар ээлеп

ажылдап турар албан-дужаалындан халаа-рынга чедир хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

6. Муниципалдыг тургузугнуң тус чер ча-гыргазының баштыңын ээлеп ажылдап турар албан-дужаалындан халаарының дугайында муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи орга-нының шийтиринге хамаарыштыр хомудал-ды муниципалдыг тургузугнуң тус чер чагыр-газының баштыңы суд чуруму-биле кирип болур.

3 чүүл

Бо Хойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2011 чылдың январь 31
№ 385 ДХ-1.

Тыва Республикага уругларның чайгы үеде дыштанылгазын организастап, кадыкшылын быжыктырар болгаш хостуг үезин ажыктыг эрттиреринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың январь 17-де хүлээп алган

Бо Хойлу 1998 чылдың июль 24-те № 124-ФХ "Россия Федерациязынга уругнуң эргелеринин кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хойулга дүүштүр Тыва Республикага чайгы үеде уругларның дыштанылгазын организастап, кадыкшылын быжыктырар база хостуг үезин ажыктыг эрттиреринин талазы-биле (каникул үезинде уругларның дыштанылгазын организастаарында аңгыда) күрүне болгаш хей-ниитинин талазындан деткимче көргүзөр хойлу-дүрүм үндезиннерин доктаадып, ол деткимчениң ужур-утказын тодарадып, а ол ышкаш Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының, күрүнениң болгаш күрүнениң эвес өөредилге албан-челеринин, бүдүрүлгелеринин, хей-ниити организация-ларының болгаш Тыва Республикага уруг-ларның чайгы үеде хостуг үезин ажыктыг эрттиреринге, дыштанылгазын организастаарына, кадыкшылын быжыглаарына кир-жип турар хамаатыларның ажыл-чорудул-газын чурумчудуп турар.

1 чүүл. Уругларның дыштанылгазын организастаар болгаш кадыкшылын быжык-тырары-биле холбашкан хамаарылгаларга хойлу-дүрүмү таарыштырары

Уругларның дыштанылгазын организастаар болгаш кадыкшылын быжыктырары-биле холбашкан хамаарылгаларны Россия Федерациязының Конституциязы, 1998 чыл-дың июль 24-те № 124-ФХ "Россия Федера-циязынга бичии уругнуң эргелеринин кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хойлу-биле база Россия Федерациязының оон-даа өске нормативтиг хойлу-дүрүм актылары, бо Хойлу-биле болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хойлу-дүрүм актылары-биле таарыштырып турар.

2 чүүл. Уругларның дыштанылгазын организастаарының, кадыкшылын быжык-тырарының болгаш хостуг үезин ажыктыг эрттиреринин принциптери

Тыва Республикага уругларның дышта-нылгазын организастаары, кадыкшылын бы-жыктырары болгаш хостуг үезин ажыктыг эрттирери дараазында принциптерге үнде-зилетинер:

уругларның дыштанырынга болгаш ка-дыкшылын быжыктырарына эргелерин хандыраы;

уругларның хууда сонургалдарының чугула болуру;

уругларның дыштанылгазын организастаарын болгаш кадыын экижидерин ханды-рар сорулга-биле өг-бүленин деткимчези;

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының, тус черниң бот-баш-карылга органнарының болгаш организа-цияларның уругларның дыштанылгазын организастаар, кадыын быжыктырарына база хостуг үезин ажыктыг эрттиреринге кады ажылдажылгазы;

уругларның дыштанылгазын организастаар база кадыкшылын быжыктырар организацияларны камгалап арттырары болгаш сайзырадыры;

уругларга болгаш элээдилерге амыды-ралдың кадык овурунуң езу-чаңчылдарын хевирлеп тургузары, чогадыкчы күчүзүн сайзырадыры.

3 чүүл. Уругларның дыштанылгазын организастап, кадыкшылын быжыктырып

база хостуг үезин ажыктыг эрттирерин хандырып турар организациялар

Уругларның дыштанылгазын организастап, кадыкшылын быжыктырып база хостуг үезин ажыктыг эрттирерин хандырып турар организацияларга:

кымның ажыл-чорудулгазы дыштанылга үезинде уругларның дыштанылгазын орга-низаастаары-биле база (азы) хандыраы-биле холбашкан болдур, оларның чагыртырындан болгаш өнчү хевирлеринден хамаарылга чокка, бичии уругларның кадыкшылын быжыктырар албан-челери;

хоорай кыдыында кадыкшыл экижидер албан-челери (спортчу-кадыкшылга, камгалал-спортчу болгаш өске-даа);

уругларның болгаш элээдилерниң хүндүсү үеде турар албан-челери (спорт-чу-кадыкшылдылга, камгалал-спортчу, тур-исчи, экологтуг-биологтуг, техниктиг, чурт-шинчилел, күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлери болгаш өске-даа);

бичии уругларның санаторийлери, ка-дыкшыл экижидер төптөр, баазалар болгаш каттыжышкыннар, санаторлуг хевирниң, а ол ышкаш бүдүн чылдың дургузунда ажыл-даар, сезоннуг кадыкшыл экижидер албан-челери;

кол ажыл-чорудулгазы уругларның дыштанылгазын организастаар болгаш олар-ның кадыкшылын экижидерин хандырап талазы-биле ачы-дузаларны боттандыра-рынче угланган, организастыг-хойлу-дүрүм хевирлеринден болгаш өнчү хевиринден хамаарылга чокка, өске-даа организациялар.

4 чүүл. Уругларның дыштанылгазын организастап, кадыкшылын быжыктырар база хостуг үезин ажыктыг эрттирер адырда уругларның, оларның ада-иелеринин (хойлу езугаар өске-даа төлээлеринин) эргелери

Уругларның дыштанылгазын организастап, кадыкшылын быжыктырар база хостуг үезин ажыктыг эрттирер адырда уруглар, оларның ада-иелери (хойлу езугаар өске-даа төлээлери) дараазында эргелерлиг болур:

уругларның дыштанмышаан, кадыкшы-лын быжыктырып, хостуг үезин кандыг янзы-лыг эрттирип турарының дугайында инфор-мацияны алган турары;

уругларның культурлуг өзүлдезинге база кадыкшылын быжыктырарына болгаш хууда сайзыралынга чедимчелиг бооп болур дыштанылга хевирин шилип алыры;

уругларның дыштанылгазын, кадыкшы-лын быжыктырарына база хостуг үезин ажыктыг кылдыр хандырып турар организа-цияларның ачы-дузанын ап болуру;

амгы үеде ажылглаттынып турар хойлу-жудулга-биле көрдүнгөн оон-даа өске эргелерни боттандырып болуру.

5 чүүл. Тыва Республикага уругларның дыштанылгазын харыылаар болгаш кадык-шылын быжыктырар организацияларга күрүне деткимчезинин хевирлери

Тыва Республикага уругларның дышта-нылгазын харыылаар болгаш кадыкшылын быжыктырар организацияларга күрүне деткимчезинин кол хевирлери дээрге:

чогуур саң-хөө чылында уругларның дыштанылгазын организастаап, кадыкшы-лын быжыктырар база хостуг үезин ажыктыг эрттиреринче угланган хемчеглерни Тыва Республиканың бюджетинин дугайында

хоойлу-биле көрдүнгөн түңнерини кызы-
гаарына акшаландыраар;

уругларның дыштанылганын харыылаар
болгаш оларның кадыкшылыгын быжык-
тырар организацияларның медээ болгаш
методиктиг хандырылганы;

уругларның дыштанылганын болгаш
оларның кадыкшылын экижидер органи-
зацияларның кадрлар-биле хандырылганын
деткимче көргүзери;

уругларның дыштанылганын, кадыкшы-
лын экижидерин болгаш хостуг үезин
хандырып турар организацияларга, күштүг
болуп турар хоойлужудулга-биле тургускан
чурум езугаар оларның организастыг-хоой-
лу-дүрүм хевирлеринден болгаш өңчү хеви-
ринден хамаарылга чокка, үндүрүг чии-
гелдерин бээр;

уругларның дыштанылганын организас-
таарынын, кадыкшылын экижидеринин бол-
гаш хостуг үеде хандырылганынын ма-
териал-техниктиг баазанын камгалап када-
галаарына болгаш сайзырадырынга дет-
кимчени көргүзери;

уругларның дыштанылганын организас-
таар, кадыкшылын экижидер болгаш боду-
нун үезин ажыктыг кылдыр эрттирер талазы-
биле республика, муниципалдыг болгаш
ведомстволар программаларын Тыва Рес-
публиканын девискээринге боттандыраар;

берге амыдырал байдалында турар
уругларның дыштанылганын организаста-
арына, кадыкшылын быжыктырарына бол-
гаш бодунун үезин ажыктыг эрттиреринге
хамаарыштыр күрүне чагыын кириери.

6 чүүл. Тыва Республиканын Дээди
Хуралынын (парламентизинин) бүрүн эр-
гелери

Тыва Республиканын Дээди Хуралы
(парламентизи):

уругларның дыштанылганын организас-
тап, кадыын быжыктырары болгаш хостуг
үезин эрттирери-биле холбашкан хамаарыл-
галарны таарыштырып турар хоойлуларны
хүлээп алыр;

уругларның дыштанылганын организас-
тап, кадыкшылын быжыктырар база бодунун
үезин ажыктыг эрттирери-биле холбашкан
чарыгдалдарны Тыва Республиканын рес-
публика бюджетинин дугайында Тыва
Республиканын хоойлузунун кызыгаарынын
иштинге бадылаар.

7 чүүл. Тыва Республиканын Чазаанын
бүрүн эргелери

Тыва Республиканын Чазаа болза:

уругларның дыштанылганын организас-
таарына база кадыкшылын быжыктыра-
рынга эргелерин хандыраары-биле холбаш-
тыр Тыва Республиканын социал-эконо-
миктиг политиказынын кол-хол угланыш-
кыннарын боттандыраар;

уругларның дыштанылганын болгаш ка-
дыкшылын быжыктырары-биле холбашкан
ажылдарны чорудуп турар организация-
ларга дуза көргүзөр күрүне ачы-дузала-
рынын нормативтерин Тыва Республиканын
хоойлузунга дүүштүр доктаадыр;

уругларның дыштанылганын болгаш
кадыкшылын экижидерин организастаар
адырга Тыва Республиканын күүсекчи эрге-
чагыргазынын төлээлекчи органнын
бүрүн эргелерин бадылаар;

уругларның дыштанылганын организас-
таар болгаш кадыкшылын экижидер талазы-
биле хемчеглерни боттандыраарына көрдү-
нгөн Тыва Республиканын республика бюд-
жединин чарыгдалдарын акшаландыра-
рынын чурумун доктаадып тургузар;

уругларның дыштанылганын органи-
заастаары болгаш кадыкшылын экижидер-
биле ажылгаар путевкаларның өрттөн
төлээринин нормативтерин тургузар;

уругларның дыштанылганын органи-
заастаары база кадыкшылын быжыктырары-
биле путевкалар садарынын болгаш бээ-
ринин чурумун, путевкаларның өрттөн тө-
лээринин азы садып алган путевкалар дээш
компенсация акшазын бээринин чурумун, а
ол ышкаш уругларның хүндүс ажилдаар ка-
дыкшылын экижидер лагерлерде уруг-
ларның аш-чеминин өрттөн төлээринин
чурумун доктаадып тургузар;

Тыва Республиканын девискээринде
турар, ындыг хевирлиг лагерлеринин пу-
тевкаларга херек кырында өрттектен ба-
рымдаалап, хоорайдан дашкаар бичи
уругларның кадыкшылга лагерлеринин
путевкаларынын ортума өрттектен чыл
санында доктаадыр;

Тыва Республиканын девискээринде
турар, бүдүн чыл дургузунда ажилдаар
санаторийлерге, санаторлуг-кадыкшылга
лагерлеринге чагыс уругнуң бир хонукта
турар өрттөн чыл санында доктаадыр;

республиканын органнын болгаш
албан черлеринин организастааны, хүнде ийи
азы үш катап чеггерер хүндүс ажилдаар
лагерлерге белеткеп каан өөр аш-чем
продуктуларынын өрттөн чыл санында
доктаадыр;

хүндүс ажилдаар бичи уругларның
кадыкшылга лагерлеринге уругларның
чеминин өрттөн (долузу-биле азы чартын)
төлээринин, дыштанылга черлеринче бөлүк
уругларны чедирерде хоорайлар аразынын
транспортунун баарда, кээрде өрттөн,
уругларның дыштанылганын организас-
таарына болгаш оларның кадыкшылын
быжыктырарына аш-чемин киригени-биле,
путевканын өрттөн төлээринин байдалын
болгаш чурумун доктаадыр;

социал хандырылга черлеринин, эмнелге-
профилактиктиг, өөредилге, спорт болгаш
оон-даа өске албан черлеринин баазанын
уругларның кадыкшылга лагерлерин
тургузар чурумун доктаадыр;

назы четпээннеринин чайгы дыштанылга-
зын организастап, кадыкшылын быжык-
тырар болгаш хостуг үезин ажыктыг эр-
тирер ажилдарны организастаар талазы-
биле назы четпээннеринин хайгаарал чок
арткаш, кем-херек үүлгедир чоруун болдур-
базы-биле хемчеглер чорудар субъектилер-
нин кады ажилдажылганынын чурумун
доктаадыр;

уругларның дыштанылганын, оларның
кадыын быжыктырарын харыылап турар
организацияларнын, оон иштинде социал
хандырылга черлеринин, эмнелге-профи-
лактиктиг, өөредилге, спорт болгаш оон-даа
өске албан черлеринин баазанын тур-
густунган уругларның кадыкшылга лагерь-
леринин чорудуп турар кадыкшылга кам-
паниязын хандыраары-биле федералдыг
бюджеттен Тыва Республиканын республика
бюджетинге көрдүнгөн субсидияларны
ажылгаар чурумун доктаадыр;

уругларның дыштанылганын органи-
заастаар болгаш кадыкшылын быжыктырар
талазы-биле социал адырларны тургуза-
рынче угланган үр хуусаалыг республиканын
тускай сорулгалыг программаларын ажил-
дап кылыры, бадылаары болгаш боттан-
дыраар;

уругларның дыштанылганын организас-
таар, кадыын быжыктырар болгаш бодунун
үезин эрттирери-биле холбаштыр үр
хуусаалыг тускай сорулгалыг программа-
ларны хүлээп алыр;

уругларның дыштанылганын органи-
заастаар болгаш кадыкшылын быжыктырар
эргелерин камгалаар талазы-биле хемчег-
лерни боттандыраар;

уругларның дыштанылганын органи-
заастаар болгаш кадыкшылын таарыштырар
айтырылгаларга хамаарыштыр ведомстволар
аразынын координация чөвүлелин тургузар
болгаш оон дугайында дүрүмү бадылаар;

уругларның дыштанылганын, кадык-
шылын быжыктырар болгаш хостуг үезин
хандырып турар организацияларнын реес-
трин чорудар;

Россия Федерациязынын Конституциязы,
федералдыг хоойлулар, Тыва Республи-
канын Конституциязы, бо Хоойлу-биле база
өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм акты-
лары-биле тургускан өске-даа бүрүн
эргелерни боттандыраар.

8 чүүл. Уругларның дыштанылганын,
кадыкшылын экижидерин база хостуг үезин
ажыктыг кылдыр эрттирер адырда башка-
рылганы боттандырып турар Тыва Респу-
бликанын күүсекчи эрге-чагыргазынын
төлээлекчи органнын

Уругларның дыштанылганын организас-
таарын, кадыкшылын экижидерин болгаш
хостуг үезин эрттирерин харыылаар удур-
тулганы боттандырып турар Тыва Респу-
бликанын күүсекчи эрге-чагыргазынын
төлээлекчи органнын:

уругларның дыштанылганын организас-
таарынын, кадыкшылын экижидеринин
болгаш хостуг үезин ажыктыг эрттиреринин
чурумун дугайында нормативтиг хоойлу-
дүрүм актыларын ажилдап кылыр;

бо Хоойлу-биле тодараткан категория-
лар аайы-биле уругларның реестрин (медээ-
лер банкызын) кылыр;

уругларның дыштанылганын организас-
таар болгаш оларның кадыкшылын экижидерининин
талазы-биле ачы-дузаларга херектелдин,
а ол ышкаш уругларның дыштанылганын
организастаарына болгаш оларның кадыкшылын
экижидеринге органи-
зацияларнын чедирип турар ачы-дуза-
ларынын шынар талазы-биле мониторин-
гизин чорударын организастаар;

уругларның дыштанылганын организас-
таарына болгаш оларның кадыкшылын эки-

жидеринге Тыва Республиканын республика
бюджетинин чарыгдалдарын планнап турда,
база путевкалар садып алырынга күрүне
чагыын тарадып турда, мониторингинин
түңнелдерин ажылгаар;

уругларның кадыкшыдылга кампаниязын
чорудары-биле аңгылаттырган, реестрге
үндезилеп (медээ банкызын) херектелдерин
өөренип көргени-биле, бюджет акша-
хөреңгилеринин хуваалдазын чорудар;

Тыва Республиканын чурттакчы чонун
уругларның дыштанылганын организастап,
кадыкшылын быжыктырып база хостуг үезин
ажыктыг эрттирери-биле көрдүнгөн чурум-
биле таныштырар;

уругларның дыштаныр эргезин, амы-
тынын болгаш кадыын камгалаар талазы-
биле хемчеглерни боттандыраар болгаш
уругларның чурттап турар байдалдарын
хынаар, ол дугайын уругларның дыштаныл-
ганын харыылап турар организацияларга
медээлеп, айтып турар, контрольдаар
талазы-биле хемчеглерни ап чорудар;

амгы күштүг болуп турар хоойлужудулга
езугаар өске-даа бүрүн эргелерни бот-
тандыраар.

9 чүүл. Уругларның дыштанылганын
организастаарына, кадыкшылын быжык-
тырарына база хостуг үезин ажыктыг эр-
тиреринге тус чер бот-башкарылга орган-
нарынын киржилгези

Тус чер бот-башкарылга органнын
уругларнын каникул үезинде дыштанылганын
организастап, а ол ышкаш 2003 чылдың
октябрь 6-да № 131-ФХ "Россия Федерация-
зында тус чер бот-башкарылганын органи-
заастаарынын ниити принциптеринин дуга-
йында" Федералдыг хоойлу база өске-даа
федералдыг хоойлулар езугаар тургускан
бүрүн эргелеринин иштинге уругларның
кадыкшылын экижидеринге база хостуг
үезин ажыктыг эрттиреринге киржип турар.

10 чүүл. Тыва Республиканын күүсекчи
эрге-чагырга органнын болгаш тус чернин
бот-башкарылга органнын Тыва
Республикага уругларның дыштанылганын
организастап, кадыкшылын быжыктырар
база хостуг үезин ажыктыг кылдыр ажылгаар
талазы-биле ажил-чорудулганын чаңгыс
айлаштыраар

Тыва Республиканын күүсекчи эрге-
чагырга органнын болгаш тус чернин
бот-башкарылга органнын Тыва
Республикага уругларның дыштанылганын
организастап, кадыкшылын быжыктырар
талазы-биле ажил-чорудулганын чаңгыс
айлаштырар сорулга-биле Тыва Респу-
бликанын Чазаанга ведомстволар аразынын
доктаамал ажилдаар координация чөвүлели
тургустунар.

11 чүүл. Өөредилге шугумунга уруглар-
ның дыштанылганын организастап, кадык-
шылын быжыктырып, хостуг үезин ажыктыг
эрттиреринин талазы-биле ап чорудар
хемчеглер

Тыва Республиканын өөредилге шугу-
мунда төлээлеттирген органы өөредилге
албан черлеринин организастап турары хүн-
дүскү үеде дыштаныр кадыкшылга лагерь-
леринин, тускай угланышкынныг лагерь-
леринин (сменниг), а ол ышкаш хоорай кы-
дында уругларның кадыкшыдылга лагерь-
леринин четкилерин сайзырадырынга дет-
кимчени көргүзөр.

12 чүүл. Чурттакчы чонун социал кам-
галал шугумунга уругларның дыштаныл-
ганын организастап, кадыкшылын быжык-
тырып, хостуг үезин ажыктыг эрттиреринин
талазы-биле ап чорудар хемчеглер

Чурттакчы чонун социал камгалал шугу-
мунда Тыва Республиканын төлээлеттир-
ген органы берге амыдырал байдалдыг уруг-
ларның келдередилгезин болгаш дышта-
нылганын хандыраар талазы-биле хемчеглер-
ни хүлээп алыр, а ол ышкаш өг-бүлелеринин
болгаш уругларның социал хандырылганын
организастап турар албан черлеринин хоорай
кыдында уругларның кадыкшыдылга
албан черлеринин четкилерин сайзыра-
дырынга деткимчени көргүзөр.

13 чүүл. Кадык камгалал шугумунга
уругларның дыштанылганын организастап,
кадыкшылын быжыктырып, хостуг үезин
ажыктыг эрттиреринин талазы-биле ап
чорудар хемчеглер

Кадык камгалал шугумунда Тыва Респу-
бликанын төлээлекчи органы аарыгларны
болдурбазынын профилактиказы, эмчи
диагностиказы, эмнелге-кадыкшылга ажил-
дары, оон иштинде диспансерлиг хайгаарал,
инвалид уругларның болгаш хоочураан

аарыглардан хилинчектенип турар у-
нын эмчи келдередилгези, бүдүн
дургузунда ажилдаар санаторлуг
шыдылга албан черлеринге уруг-
кадыкшылганын экижидери көрдүнү
халас эмчи дузанын уругларга көргүз-
талазы-биле хемчеглерни боттанды-
рышкан санаторлуг кадыкшыл эки-
албан черлеринин четкизин сайзыра-
деткимчени көргүзөр.

14 чүүл. Культура шугумунга уруг-
дыштанылганын организастап, кадык-
шылын быжыктырып, хостуг үезин ажыктыг
эрттиреринин талазы-биле ап чорудар хем-
чеглер

Тыва Республиканын төлээлекчи
культура шугумунга дыштанылга у-
ругларның культурлуг-дыштанылга
лерин эрттирерин хандыраар, уруг-
дыштанылганын организастаарын, ка-
дыкшылын экижидерин база хостуг үезин а-
эрттирерин хандырып турар орг-
анияларга культура-дыштанылга хем-
чеглеринге деткимчени көргүзөр.

15 чүүл. Күш-культура болгаш
шугумунга уругларның дыштаныл-
ганын организастап, кадыкшылын быжык-
тырып, хостуг үезин ажыктыг эрттиреринин
талазы-биле ап чорудар хемчеглер

Күш-культура болгаш спорт ады
Тыва Республиканын төлээлекчи орга-
ны материал-техниктиг баазаны ажылгап
камгалал-спортчу, спортчу-кадык-
шылга-өөредилге, туристичи эки-
жидерин, өөредилге-белеткел чыылда
организастаар; спортчу болгаш т
хемчеглерин эрттирер талазы-биле ме-
тиг сүмелерни ажилдап кылыр, а ол
уругларның дыштанылганын органи-
зын болгаш кадыкшылын экижидер-
дырып турар организацияларга четки
сайзырадырынга деткимчени көргүзө

16 чүүл. Чонун ажил-биле ханды-
ганын харыылаар шугумга уругла-
дыштанылганын организастап, кадык-
шылын быжыктырып, хостуг үезин ажыктыг
эрттиреринин талазы-биле ап чорудар хем-
чеглер

Тыва Республиканын чонун ажил
хандырынганын харыылаар шугу-
мунда төлээлеттирген органы дыштанылга үе-
уругларга, эң ылаңгыя бир дугаар
амыдыралы берге байдалдыг уруглар
када ажилдаар ажилчын олуттарны
болур аргаларны дилээр, уруглар аж
болур черлерин тыпкаш, оларны аж
тургузары-биле хемчеглерни алыр.

17 чүүл. Уругларның дыштаныл-
ганын организастаарынын, кадыкшылын эки-
жидеринин база хостуг үезин эрттиреринин
хөө хандырылганы

1. Уругларның дыштанылганын органи-
заастаарынын, кадыкшылын экижидер
база хостуг үезин эрттиреринин саң-хөө
дырылганын дараазында акша-хөренг
нын дузасы-биле боттандыраар:

федералдыг бюджеттин;
республика бюджетинин;
тус чер бюджеттеринин;
профессионалдыг эвилелдеринин;
күштүг болуп турар хоойлужудулга-
хоруван турар, өске-даа дөстөрүн.

2. Уругларның дыштанылганын органи-
заастаарына, кадыкшылын экижидер
база хостуг үезин эрттиреринге эрге-
чугула акша-хөреңгилерни аңгылаары
Республиканын республика бюджетинин
дугайында Тыва Республиканын хоойлу
биле чылдың-на көрдүнүп турар.

18 чүүл. Бо Хоойлуну хажытканы
харысалга

Уругларның дыштанылганын органи-
заастаар, кадыкшылын экижидер база олар
хостуг үезин эрттирер талазы-биле ажил
турар харысалгалыг кижилерин кыл
турар чүүлдери (азы чүнү-даа кыл
турары) уругларның амы-тынынга бол
кадыкшыга айылдыг болуп, багай салдар
болуп, азы бо Хоойлу езугаар тургус-
эргелерин хажыдып турар болза, күш
болуп турар хоойлужудулга-биле көрдүнү
чурум езугаар харысалганы алыр.

19 чүүл. Бо Хоойлуну күштүг бол-
кирери

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле пар-
хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соон
күштүг болур.

Тыва Республиканын Чазаанын
Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2011 чылдың январь 31
№ 387 ДХ-1.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 11-де № 535 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында
2010 чылдың июль 14 № 301 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаалы болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 11-де "Тыва Республиканың Экономика яамызының дугайында Дүрүмнү болгаш ооң структуралары бадыйлаарының дугайында" № 535 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалда:
а) адында "болгаш ооң структуралары" деп сөстөрнү ап кааптар;
б) 1-ги пунктта "болгаш ооң структуралары" деп сөстөрнү ап кааптар;
2) Дүрүмде:
а) 3-кү пунктта "Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилел" деп сөстөрнү "Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорукту хөгжүдеринин талазы-биле агентилел" деп сөстөр-

биле солур;
б) 7.1 иштиги пунктунуң бешки абзазын күжүн чидирген деп санаар;
в) 10.3 иштиги пунктунуң дөрткү абзазында "Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилел" деп сөстөрнү "Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорукту хөгжүдеринин талазы-биле агентилел" деп сөстөр-биле солур;
г) 10.4 иштиги пунктта "Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилел" деп сөстөрнү "Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорукту хөгжүдер талазы-биле агентилел" деп сөстөр-биле солур;
2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының баштаар черинин составына өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың октябрь 15 № 425 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 15-те № 604 доктаалы-биле адылаан Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының дугайында дүрүмнүң пунктунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаалы болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың ноябрь 17-де № 686 доктаалы-биле адылаан Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының баштаар черинин

составына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) баштаар черинин составына Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыды В.В. Сатты кириер;

2) баштаар черинин составында М.В. Шмаковту үндүрер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

2011-2013 чылдарда Тыва Республикада назы четпээннерин хайгаарал чок чоруунуң болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарының профилактиказы" республиканың комплекстиг программаны бадыйлаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 2 № 530 Кызыл хоорай

Назы четпээннерин хайгаарал чок чоруунуң болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарының профилактиказы, социал айыылдыг байдалда турар уругларның болгаш элээдирин багай аажы-чаңын чайладыр талазы-биле профилактиктиг ажылдарны боттандып турар күрүнө эрге-чагырга органның, организацияларның ажыл-чорудулганын дүүштүрүлгезин экижидери-биле аждарның магадылалын бедидер сорулга-ла Тыва Республиканың Чазаның доктаалы болза:

1. "2011-2013 чылдарда Тыва Республикада назы четпээннерин хайгаарал чок чоруунуң болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарының профилактиказы" деп республиканың комплекстиг программаны (моонгаар - Программа) бадыйлаар.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың декабрь 2-де №530 доктаалы-биле бадыйлаан

2011-2013 чылдарда Тыва Республикада назы четпээннерин хайгаарал чок чоруунуң болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарының профилактиказы" РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОМПЛЕСТИГ ПРОГРАММАЗЫ

2011-2013 чылдарда Тыва Республикада назы четпээннерин хайгаарал чок чоруунуң болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарының профилактиказы" республиканың комплекстиг программаның ПАСПОРТУ

Программаның ады - "2011-2013 чылдарда Тыва Республикада назы четпээннерин хайгаарал чок чоруунуң болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарының профилактиказы" республиканың комплекстиг программасы

Программаны ажылдап кылырынга үнде - Амыдыралдың берге байдалында турарларны деткир фондунуң баштаар чени 2008 чылдың октябрь 16-да № 1 токол шийтири

Программаның күрүнө чагыкчызы - Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы

Программаның кол ажылдап кылыкчыла болгаш күүседикчилери - Тыва Респуб-

ликаның Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы;

Тыва Республиканың Культура болгаш туризм яамызы;

Тыва Республика талазы-биле Иштиги херектер яамызы;

Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказы;

Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тудар күрүнө агентилели;

Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилел;

Тыва Республика талазы-биле Россияның херээженнер эвилелиниң регионалдыг салбыры;

Тываның "Мама" республиканың ачы-ду-

за фондузу;

Тыва Республиканың амыдыралының берге байдалында турар уруглар аразында спорт хөгжүлдезинин кады ажылдажылгазынга деткимче фондузу

Программаны боттандыраар хуусаазы - 2011-2013 чылдар

Программаның сорулгазы болгаш айтырыглары - сорулгазы: назы четпээннерин кем-херек үүлгедиишкннерин болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарны чайладыр, хоойлу-биле маргылдаада турар назы четпээннерин келдередири болгаш социалистиг болдурарының комплекстиг айтырыгларын шийтирилээр;

айтырыглары:

назы четпээннерин хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарын кызырары, база ол ышкаш профилактиктиг учетта турар назы четпээннерин каттаптан хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарны болдурбазын;

Ажыл-чорудулгазы Программа езугаар угланган сорулгалыг бөлүк - ажыл-чорудулгазы Программа езугаар угланган сорулгалыг бөлүк дээрге:

Иштиги херектер органның, назы четпээннерин херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссияларның учедунда турар 944 назы четпээн;

хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар кылган 344 назы четпээн;

хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар кылырынга сундулуг назы четпээннер (азы болза назы четпээннерин херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссияларның учедунда турар) 5734 назы четпээн;

кем-херек үүлгеткени дээш шийтирген 413 назы четпээн

Программаның кол хемчеглеринин даңзызы - хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар кылырынга сундулуг "берге" элээдилерин со-нуургалдарын болгаш эргелеринин күрүнө магадылалын боттандыраар нормативтиг эрге-хоойлу баазызын сайырадыры;

хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар кылган назы четпээннеринин социал келдердилгезинин формаларын болгаш чаа технологияларын шийгээдири;

хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар кылган назы четпээннеринин хостуг үезин шын организастап хаара тудары

Программаның акшаландырышкынының дестери болгаш хемчээли - акшаландырышкынның бүгү-ле дестеринден даап бодап турар чарыгдалдар 35 347,2 муң рубль (2011 ч. - 11 446,0 муң рубль, 2012 ч. - 12 239,2 муң рубль, 2013 ч. - 11 662 муң рубль), ооң иштинде республика бюджетинин акша-хөреңгизинден көрдүнгени-биле 13797,2 муң рубль (2011 ч. - 4 826,0 муң рубль, 2012 ч. - 5 222,2 муң рубль, 2013 ч. - 4 055,0 муң рубль), ооң иштинде акша-хөреңгизинден:

"2011-2012 чылдарда Тываның уруглары" республиканың сорулгалыг программдан 3 388,2 муң рубль (2011 ч. - 1601,0 муң рубль, 2012 ч. - 1787,2 муң рубль);

эргелел органның, албан черлеринин болгаш социал өскүстер болгаш четпээннеринин профилактика системазының организацияларының болуп турар акшаландырышкыны 10409,0 муң рубль (2011 ч. - 3 225,0 муң рубль, 2012 ч. - 3 435,0 муң рубль, 2013 ч. - 3 749,0 муң рубль).

Республика бюджетинин хөреңгизи-биле Программаның акшаландырышкын хемчээли баш удур көрүп турар байдалдыг болгаш чогуур чылда Тыва Республиканың бюджет төлөвилелдерин тургузарынга чылдың-на тургустунган чурум езугаар тодараттынар журулуг.

Бюджеттен дашкаар дестерин хөреңгизи-биле программалыг хемчеглеринин акшаландырышкыны 75,0 муң рубльге (2011 ч. - 20,0 муң рубль, 2012 ч. - 25,0 муң рубль, 2013 ч. - 30,0 муң рубль) көрдүгүр турар.

Бюджеттен дашкаар дестерге "Деткимче" хоргадап чери-биле республиканың уругларына болгаш өг-бүлелеринге социал деткимче төвүнүн бюджеттен дашкаар хөреңгизин хаара тудары бооп турар.

Фондунуң хөреңгизи-биле дилеттинип турар акша-хөреңгинин даап бодап турар кезээн болгаш хемчээлин 10 000,0 муң рубль, ооң иштинде 2011 ч. - 2 975 муң рубль, 2012 чылда - 3 167,0 муң рубль, 2013 чылда - 3 858,0 муң рубль тургузуп турар.

Программаны боттандырганындан манап турар төнчү түннелдер - хайгаарал чок уругларның уделдиг деңгизин 0,31 хуудан 0,22 хууга чедир бичин уруглар санының ниити санындан чок болза 327 кижиден 249 кижиге чедир кызырар;

назы четпээннерге тускайыттыг алабан черлеринге социал келдердилге эрткен уругларның уделдиг деңгизин 97,3 хуудан 100 хууга чедир хайгаарал чок болгаш аал-оран чок уругларның ниити санынга улгаттырар;

Тыва Республикада өг-бүлелеринин ниити санында четпээннеринин кезээн амыдыралдың уделдиг деңгизин 0,9 хууга чедир кызырар;

Тыва Республикада өг-бүлелеринин ниити санындан өг-бүлелеринин болгаш уругларның социал хандырылга черлеринден социал деткимче ап турар өг-бүлелеринин уделдиг деңгизин 21,9 хууга чедир улгаттырар;

күрүнениң онза сагыш салышкынында негеттинип турар кадыкшылын экижиткен назы четпээннеринин кезээн амыдыралдың берге байдалында турар уругларның ниити санындан 48,9 хуудан 49,9 хууга чедир чок болза, 35000 кижиден 35300 кижиге чедир улгаттырар.

Программаның күүселдизи дээш хыналда организациязының системазы - Тыва Республиканың Культура болгаш туризм яамызы, Тыва Республика талазы-биле Иштиги херектер яамызы (чөпээржежилге-биле), Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы, Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тудар күрүнө албанының агентилели, Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилели, Тыва Республика талазы-биле Россияның херээженнер эвилели, "Мама" Тываның республика ачы-дуза фондузу, Амыдыралдың берге байдалында турар уругларның ортузунда спортту сайырадыры-биле Тыва Республикада деткимче фондузу чылдың-на ооң боттандырылганының чорудуунуң дугайында отчетту белеткээр болгаш Программаның күрүнө чагыкчы-дүүштүрүкчүзүнге кириер, квартал санында Программаның боттандырылганының талазы-биле отчетташкынын чорударын боттандыраар, чылдың-на дараазында акшаландыраар чылда хемчеглеринин Программаның даңзызын тодардыр талазы-биле тургустунган чурум езугаар айтырыгларны белеткээр, хемчеглеринин Программаның боттандыраар тодардыр, Программаны боттандыраар механизми тодардыр, хемчеглер программаны боттандырылганының мониторингизинге көргүзүлгелер болгаш сорулгалыг айтыкчыларның даңзызын ажылдап кылыр, хемчеглер программаның бүрүзүнге ажылдарның болгаш дузазының күүседикчилерин конкурса үндэзилеп шийилгени боттандыраар.

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы Программаның күрүнө чагыкчыларының кириген медээзинге үндэзилеп, квартал санында Программаның боттандырылганының чорудуунуң дугайында отчетту белеткээр болгаш ону тургустунган чурум езугаар Амыдыралдың берге байдалында турар уругларның деткимче фондузунга болгаш Тыва Республиканың Экономика яамызыга кириер.

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы чылдың-на Амыдыралдың берге байдалында турар уругларның деткимче фондузунга болгаш Тыва Республиканың Экономика яамызыга Программаның боттандырылганының магадылалының тодаргай көргүзүүн чогуур чылда кириер болгаш ооң күүселдизинин чорудуунуң дугайында отчеттаар.

Ведомстволар аразының харылзаазын болгаш боттандырылганының үнелелин Программаның боттандырылга талазы-биле дүүштүрүлгө чөвүлели чорудар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/675-5 Кызыл хоорай

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының даргазына томуй-кандидатуралар талазы-биле саналды энип көргөш, "Россия Федерациязының атыларының соңгулда эргелеринин бол-

гаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 28 чүүлүнүн 7 пунктунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалы болза:

1. Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының даргазына 1966 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Ак-Довурак хоорайның №4 ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан черинин башкызы, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-россияның политиктиг партиязының Тывада регионалдыг салбырында саналдаан Караол Очур-оолович Пюрбюну томуйлаар.

2. Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организациястыг хуралын 2010 чылдың декабрь 31-ден орай-татпайн чыылдырар.

3. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Сүт-Хөл кожууннун девискээр соңгулда комиссиязын
даргазын томуйлаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/682-5 Кызыл хоорай

3. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Таңды кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының дар
томуйлаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/683-5 Кызыл хоорай

3. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Тере-Хөл кожууннун девискээр соңгулда комиссиязыны
даргазын томуйлаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/684-5 Кызыл хоорай

3. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Тес-Хем кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязынын
даргазын томуйлаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/685-5 Кызыл хоорай

3. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязынын
даргазын томуйлаар дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №153/686-5 Кызыл хоорай
эл кожууннун девискээр сонгулда

3. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Чаа-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында
2010 чылдың декабрь 27-сү

2010 чылдың декабрь 27 №153/687-5 Кызыл хоорай

3. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Чаа-Хөл кожуунун девискээр сонгулда
Иссиязының даргасынга томуйлаар кан-
аттаралар талазы-биле саналды өөренип
геш, "Россия Федерациязының хамааты"
ының сонгулда эргелериниң болгаш
ерендумга киржир эргезиниң кол-кол
дидалдарының дугайында" Федерал-
хойлуунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга
штур Тыва Республиканың Сонгулда
Иссиязының **доктаадыры-болза:**
Чаа-Хөл кожуунун девискээр сонгулда
Иссиязының даргасынга 1953 чылда те-
нген, дээди эртемниг, Чаа-Хөлдүн ниити

1. Чаа-Хөл кожууннун девискээр сонгулда комиссиязының даргазынга 1953 чылда тартуунген, дээди эртемниг, Чаа-Хөлдүн ниити

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
Б.Д. ОНДАР
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының
секретары М.Ш. САМБАЛА

Шагаа бүдүзүндө тыва хуреш

ТУЛГАН ЧЕМПИОН АДЫН БАДЫТКААН

Шагаа байырлалының хүннеринде республиканың хоорай болгаш суурларына дыка хөй спортчу маргылдаалар эрткен. Чижээ, Кызыл хоорайга республика чергелиг хуреш маргылдаалары Шагааның бүдүзүндө, февраль 1-2 хүннеринде, эртип каапкан. Номчукчуларның сонуггалын барымдаалааш, эң баштай эң шыырак улуг мөгелерниң Кызылга эрткен хурешинге кезек доктаалы.

Бо хуреш маргылдаазы февраль 2-де «Сүбедей» спорткомплекске болуп эрткен. Дүш соонда, 16,00 шакта эгелзэн маргылдааның мурнунда тыва хурешке республика кубогу дээш кожуннарның командаларының аразына чаңчыл болган маргылдаа болуп эрткен. Бо чылын республика кубогун Чөөн-Хемчик кожуннун демниг командазы чаалап алган. Ийги болгаш үшкү черлерни Улуг-Хем биле Сүт-Хөл кожуннарның командалары ээлзэн.

Ам шыырак дээн улуг мөгелерниң хурешинге катап эглип кээли. Маргылдааның организакчылары Шагаа байырлалының бо хурешинде 128 мөгени салырын планнап турган, ынчалза-даа бижидилге үзүндө оларның саны 132 кижиче берген. Ынчангаш адын бижиткен мөгелерни дөгөрезин хурештирер деп шийтпирлээн. Оларның аразында Тываның арзылан, нарын мөгелери хөй болган. Хүндүлүг аалчылар кылдыр арзылаң мөгелер Сүктер Шиметти, Иван Хураганны дээш, өскелерни-даа чалаан, хүндүлүг черлерде—хевистер мурнунга оларны олуртуп, саадаткан.

Сөөлгү ийи чылда тыва хурешке республика маргылдаазына тилекчи бооп болур кижини баш удур чугаалаары берге апарган. Чүге дизе, дыка шыырак хуреш мөгелер көвүдээн. Ооң кыдында сөөлгү үеде Күчүтен мөге Аяс Монгуш хурешпестээн соонда, шыырак дээн аныяк мөгелер аразында чижилге улам чидигленген.

Салыглар эрткен тудум, дыка шыырак мөгелер «ушканнар». Чижээ, Тываның арзылаң мөгези Са-

йын-Белек Тюлюш сөөлгү айларда Кызылга эрттирип турган тыва хуреш маргылдааларына доктаамал шүглүп келген. Тес-Хемниң бо аныяк мөгези амгы үеде республикада эң бедик рейтингилег мөге кылдыр санадып турар.

Шагаа байырлалында база дыка хөй аарыкчылар С.-Б. Тюлюш шүглүр боор деп идегеп манап турганнар, ынчалза-даа ол бо удаа 16-га чедир хурешкеш, октаткан. Маңаа баш удур ону бо Шагаа байырлалында шүүлген Седен-Очур Кара-Сал дыка чидиг демиселдин түннелинде октап каанын демдегелеп каайн. «Мөгениң майыбы кадырык» деп чүве ол-дур. С.-Б.Тюлюш он алдыже киргеш кагдырбаан болза, хевис кырынга байдал оон ыңай та канчаар өскерлир турган.

Тываның арзылаң мөгелери Андрей Хертек биле Маадыр Монгуш шаңналдыг черлерге — сеске кирип хурешкеннер. Маадыр Монгушту база-ла сөөлүндө барып шүүлген мөге С.-О.Кара-Сал октаан. Маңаа Маадыр Кавааевич Монгушка хамаарыштыр эң чылыг сөстөрни биживес аргажок, ол аныяк мөге оолдарның талазындан улуг чижилге турбуже, дөмөй-ле доктаамал бедик көргүзүгүни чедип

ап турар. Ынчангаш аарыкчылар аңаа аажок ыңак.

Кажан дөрт эң шыырак дээн мөге: арзылаңнар Эрес Кара-Сал, Седен-Очур Кара-Сал, нарын мөге Ай-Демир Монгуш болгаш Оттук Доржукай артарга, улус бо чылын кымның шүглүп болурун аразында даап бодап эгелзэн. Эрес Кара-Сал Сүт-Хөлгө эрткен «Наадым-2009»-туң тулган чемпиону аттың эдилекчизи, а Седен-Очур Кара-Сал «Наадым-2010»-нуң тулган чемпиону.

Чамдык улус көрүкчүлерге ады мурнунда эки билдинмес турган аныяк мөге Седен-Очур Кара-Салдың эрткен чылгы Наадымда улуг тилелгезин аңаа «таварылга» болган деп санап турганы база чажыт эвес. Ынчалза-даа ол ындыг бодаптар шын эвес деп чүвени «Шагаа-11»-ге эң шыырак хуреш биле бадыйткаан. С.-О.Кара-Сал дөрткө арткаш, Өвүр кожуннун аныяк мөгези Оттук Доржукайны ойтур идип октааш, бо чылгы Шагааның тулган чемпиону ат дээш хурешир ийи мөгениң санынче кирген.

Эрес Кара-Сал биле Ай-Демир Монгуш элзэн үр хурешкеннер. Баштай окташкыш, мырыңай деңге дүшкеннер. Ооң соонда октажып чадажы бээрге, кажык октаан.

Баштай Ай-Демир Монгуш удурла-ныкчызын тудуп алгаш, хурешип эгелей бергеш, мөгезин салып алган. Дараазында Эрес Кара-Сал тудуп алгаш, онаан салбайн Ай-Демир Монгушту черге даяндыр октаан.

«Шагаа-11»-ниң чемпиону ат дээш ийи Кара-Салдар: Эрес биле Седен-Очур хурешкен. Кайызы-даа Сүт-Хөлгө уктуг мөгелер. Седен-Очур Кара-Сал бо чылгы баштайгы чедишкени-биле республиканың эң шыырак мөгелериниң санынче таварылга бооп кирбейн турарын база катап бадыйткаан.

Эң шыырак дээн ийи мөгениң хурешин зал долдур олурупкан көрүкчүлер четтикпейн манап олурганнар. Бо удаа ийи мөгени олар элзэн үр хурешкениниң соонда, дедир хончулаштырыптарга, Седен-Очур Кара-Сал удурла-ныкчызын көдүрө аарак аткаар итпашаан, бир буду-биле илбектээш, ойтур октап алган.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол «Шагаа-11»-ниң тулган чемпиону Седен-Очур Кара-Салга 15 муң рубльди, алдын медальды болгаш дипломну тывыскан. Үжүрлешкен мөге Эрес Кара-Салга 10 муң рубль шаңналды Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы Каң-оол Даваа тывыскан.

Хуреш маргылдаазының үзүндө тускай шаңналдар база хөй болган. Чижээ, Буян Бүрбүлек «Эң чараш девиг» дээш деп шаңналга төлөтпиг болган.

Февраль 1-де 17 хар чедир назылыг оолдар аразына хурешке 170 кижиче киришкен. Аңаа Улуг-Хем кожундан оолдар — Артур Шайжы шүүлген, а Айдын Монгуш үжүрлешкен. Үшкү-дөрткү черлерни Барыын-Хемчиктен Мерген Монгуш биле Кызылдан Арчынай Лакпаа аразында үлешкеннер.

Спорт килдизи.

Чуруктарны Ай-кыс МАСПЫК-ООЛ тырттырган.

Барыын-Хемчик

ШЕКПЭЭРДЕ ШАГАА

Шекпээржилер бүгү тыва чон-биле бир дөмөй Шагаа байырлалында езу-чаңчылдарны сагып, культура-массалыг болгаш спортчу маргылдааларга идепкейли-биле киржи, байырлааннар.

Барыын-Хемчик кожуннун Шекпээр сумузунун төрөл бөлүкери Шагаа байырлалын ээлчежи-п эрттирери чаңчылчаан. Эрткен 2010 чылдың Шагаазын Монгуштар организастап эрттирген болза, бо чылын ону холушактар — саттар, аялдар, ховалыглар, хомушчулар, эртектер, күжүгеттер, сояннар, эгелдейлер, дамбалар, далын-айлар, кара-салдар, серен-дор-улар демнежи алгаш чогуур эңнелге эрттиргеннер. Олар ортун аңгы-аңгы хевирлеринге мааржыр 17 аңгы маргылдаа-р, мөөрейлерге хөй чонну хаар-тан.

Шагаа байырлалының онзагай мөөрейлери — үзү мөндүнейнип-пар изиг мүн ижеринин, кажык-арынын, баг кагарынын, хендир-сый шаңчарынын, кожаңнаары-нын, узун тын болгаш йөрээлдер-лырынын, теветкээринин, аргам-октаарынын чижилгелеринге-уг-бичин чок киржи, каткы-хөг-үшкү-маңнай ол хүн кижиче б-

рүзүн бүргээн деп болур.

Аары 90 кил көдүрер-дашты көдүрер маргылдаага Артыш Ооржак хөрөк чедир 20 катап көдүргеш, бирги черни бүзүрелдиг-биле алган, Адыгжы Ооржак 19 катап көдүргеш, ийиги черге төлөтпиг болган. Оларга ук маргылдааның деткичилери Мерген, Анджела Сааялар өртектег белектерни тывыскан.

Тевек теверинге Отчугаш Хо-мушкы 128 катап чинчээш, чемпион атка төлөтпиг болган. Ийиги черни Мерген Ооржак 88, үшкү черни Чимит Ооржак 60 катап телкеш, шылгарааннар.

Хендирбе сый шаварынга Адыгжы Ооржак, Виктор Монгуш, Буян Монгуш шаңналдыг черлерин үлешкеннер.

Изиг, үстүг мүн ижер мөөрейге Ай-Мерген Ооржак тергидээш, хой-биле шаңнаткан. Борис Монгуш биле Буян Куулар ийиги, үшкү черни үлешкеш, өртектег белектерни алган.

Хендир тыртарынга «Хемчик» командазы эң күштүүн көргүскен-нер. Өөреникчилерниң «Холушак-тар» командазы ийиги, «Школа» командазы үшкү черлерни ээлзэн.

Баг кагарынга «Узун-Тей» командазы чемпионнаан, ийиги черни «Биче-Тей» командазы, үшкү черни «Школа» командазы алганнар.

Хөл-шыдыраага 26 кижиниң аразында Геннадий Ооржак шылгарааш, «Шагаа-2011» байырлалы-ның чемпиону болган. Ийиги черни Шолбан Ооржак, үшкү черни Адыг-оол Ооржак ээлзэннер.

Кандыг-даа байырлал эр кижиниң үш мөөрейиниң бирээзи — хуреш маргылдаазы чокка эртер эвес. Бо удаада тыва хуреш маргылдаазына 48 мөге хурешкен. Ачыр-дачыр сегиржип алышык-чынар тыва мөгелерин, оларның аразында өзүп олурар аныяк мөгелерниң арга-мергежилериниң көзүл-дүр-ле өзүп олурарын херчилзэн. 2011 чылдың Шагаа байырлалының тыва хуреш маргылдаазына Ак-Довурактан келген мөгелер тергидеп, шаңналдыг черлерни ээлзэн. Ак-Довурак хоорайның дөрт дугаар школазының доозук-чуу Олча Ооржак шүүлген, ийи

Шүүлген мөге Олча Ооржак.

камералыг соодукчуну чаалап алган. Кызыл-Мажалыктан Айдыс Куулар үжүрлешкеш, пылесос база 2 муң рубльди шаңналга алган. Үшкү, дөрткү черлерни Аян Салчак база Мирон Монгуш (кайызы-даа Ак-Довурак) үлеш-кеш, хевистер-биле шаңнаткан. Шекпээрден аныяк мөгелер Батый Ооржакка, Альберт Ооржакка, Артыш Ооржакка байырлалдың эрткирчилери деткимче кылдыр акша шаңналдарын тудускан.

Бо мөөрейлерни көргөш кан-дыг түннелдиг болурул дээрге, тыва чон бурунгу езу-чаңчылдарын катап диргизип, аныяк-өскөнниң ортузунга суртаалдап эгелзэни черле демдеглексенчиг-дир. Кан-

дыг-даа мөөрейлерде, спортчу оюннарда ойнаар күзөлдиг кижилерниң саны хөй болганы ону херечилээр. Ол байырлал хүннеринде Шекпээрге эзирик кижиче шуут көзүлбеди. Ону кончуг эки бурунгаарлаашкынның бир базым кылдыр көрүп, кожун, суму чагыргазы, хөй-ниитиниң кады демниг ажилдажылгазының түннели-дир деп үнөлөп көрдүм.

А шупту чүве дең-дески, кан-дыг-даа шаптараазыннар чок эрткен дээрге, арай мөге апар боор. Хуреш үзүндө болгулап турган таарымча чок чүүлдерни маңаа айткысак. Аныяк мөгелерге октадыпкыш, маргыжып, артында шаккылаңып, кыдыындан кыжа-нып, судья коллегиязының шийт-пирин хүлээп албайн, «дең-дең» деп алгырып тургаш, катап мөгелерни салдыра бээр чүүлдерни көөрге, арай эпчок чорду. Адын-сывын кирип адаар дээрге, ол черниң чурттакчыларын танывас-даа, чүгө аалчы болуп четкен кижиче мен. Ол ындыг эпчок чүүлдер тургустунуп келбеси-биле маргылдааларның чурумун бижээш, чер-черлерге тараткан болза эки турган боор. Ам келир чылын Шагаа байырлалын эрттирер сарыгларлар ону ыяк дугуржуп, четпестерни эдип алыр дээрзинге бүзүрээр-дир мен.

Айлаң МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне комитеди

1. Арга-арыг участоктарын дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы организааар сорулгаларга рекреация ажил-чорудулгазын боттандырар, көдээ ажил-агыйга ажыглаар (сиген кезер, мал кадарар) сорулга-биле «Каа-Хем лесничествозу» күрүне албан черинин, «Туран лесничествозу» күрүне албан черинин арга-ыш-ажыл-агый регламенттеринде доктаадып тургускан арга-арыгны ажыглаарының параметрлеринге дүүштүр арендаарының керээзин чарар эргени садар талазы-биле 2011. 05.11-де №2-ар/2011 аукцион эрттерин чарлап тур.

1. **Садыглаашкынның хевир:** аас-биле садыглаашкын хевирлиг аукцион.

2. **Аукционнун организакчызы:** Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле

күрүне комитеди.

Адреси: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 131—арга-ыш ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарының килдизи.

Телефону: 8 (39422) 6-19-18, факс: 6-11-94, E-mail: gk117@hxt.ru.

3. **Аукционнун салыы:** Арга-арыг участоктарын дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы организааар сорулгаларга рекреация ажил-чорудулгазын боттандырар, көдээ ажил-агыйга ажыглаар (сиген кезер, мал кадарар) сорулга-биле аренда керээзин чарар эргени садары.

арга-арыг участогу ээлеттинмээн, ажыглаарына кызыгаарлаашкынар тургустунмаан.

Д/ч №	Арга-арыг участогуна кадастр дугаары, арга-арыг реестринде күрүне учедуну номери	Турар чери		Квартал-дын/ тус-кайлаан черин №	Шөлү (га)	Ажылгалдың чөпшээрэн хевир	Аукционга кирген чүүлүн эге өртээ (чылда аренда төлөвиринин эге хем-чээли) рубль-биле	Долааның түнү (рубль-биле)
		Лесничество	Лесничествонун участогу					
1.	96-2011-02	Каа-Хем	Сизим	6 хуваал-даның 181/ кезээ	0,12	Арга-арыг участоктарын дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы организааар сорулгаларга рекреация ажил-чорудулгазын боттандырары 49 чыл	217,23	217,23
2.	97-2011-02	Туран	Өөк	2,3,7 хуваалдалар-ның 302/ кезээ	25	Көдээ ажил-агыйга ажыглаар (сиген кезер, мал кадарар) сорулга-биле 49 чыл	284,24	284,24

4. **Аукционга киржиринин чагыын кириер чери, хүнү болгаш доостур хуусааы:** аукционга киржиринин чагыын дараазында адреске хүлээп ал турар: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 131—арга-ыш ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарының килдизи. 2011 чылдың апрель 4-тен 2011 чылдың апрель 25-ке чедир ажил хүннеринде болгаш ажил шактарында.

5. **Аукционнун болур чери болгаш хүнү:** 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 131—арга-ыш ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарының килдизи. 2011 чылдың май 11-де, 14.00 шакта (тус черин шагы-биле).

6. **Албан-езуунун сайты:** аукцион дугайында документацияны Интернетте албан-езуунун сайтызы www.gov.tuva.ru деп адреске кириер.

7. **Аукционнун базымы:** аукционга садып турар чүүлүн эге өртээниң (чылда аренда төлөвиринин эге хемчээлиниң) 5 хуузу.

8. **Аренда керээзин чарар хуусааы:** аукцион протоколунга ат салган хүнден эгелеп он ажил хүнүнү дургузунда аренда керээзин чарган турар ужурлуг.

9. **Долаа төлөвир болгаш ону төлээринин дугайында медээлер:** аукционга киржири-биле 2011 чылдың апрель 25-ке чедир долаа акшаны төлөвир поручение-биле аукционга саткан чүүлүн эге өртээниң 100 хуу хемчээлдиг кылдыр, аукцион организакчызының агар санынче шилчидер.

Алыкчы: УФК по Республике Тыва (Госкомлес РТ) л/с 05122009940

ИНН 1701046164, КПП 170101001, р/с 40302810800002000002 ГРКЦ НБ Респ. Тыва Банка России г. Кызыл, БИК 049304001. «Төлөвирин ады» деп черге «Арга-арыг аукционунга киржилге дээш долаа төлөвир» деп айтыр.

10. Аукцион дугайында долу медээни болгаш киржикчилерин документтерин аукцион организакчызындан ал болур силер. Тел. (8 39422) 6-19-18. Харылзажыр киж: Татьяна Михайловна Ананьина.

Чагыдар болза...

Өңнүг болгаш бөдүүн (ГОСТ-530-95) тууйбуну шакта 200 кезекти бүдүрер дериг-херекселди, хүнде 150-300 шлакоблок (400x200x200) бүдүрер дериг-херекселди чагы-биле кылып берип турар. Бизнес-планы база чагыдып ал болур.

Тел. 6-42-40, 8-929-314-50-39, Саая М.Б.

Арендага берип турар

Бир өрээлдиг (залдыг, кухнялыг), чунар-базының, гаражыг чуртталга бажынын арендага берип турар.

Келир чери: бетики Каа-Хем, Көк-Тейская, 72. Газельдер № 7, 15, доктамы «Шиномонтаж».

КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Барыын-Хемчик кожуунун Кызыл-Мажалыктын ниити билиг школазы муниципалдыг өөредилге албан черин 2007-2008 өөредилге чылында доосканының дугайында **Орлан Омакович САРЫГЛАРНЫҢ** адынга 2008 чылдың июнь 14-те тывыскан 17 АА №0010964 аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Өскелерни өөретпишаан, киж боду база өөренир.

Сенека. Кижилерге бүзүрээр болза, олар силерге шыңчы болур.

Эмерсон: Кошкак кижилер өршээп билбес болур.

Ганди.

Бодалдар дизи

Кижиниң аажы-чаңы кан-дыгыл, салым-чолу база ын-дыг.

Честерфилд. Кижини өскерттир дээр болза, ону оон кырган-авазындан эгелээри чугула.

Гюго.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru. **КИЛДИСТЕР:** ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09, окулга — 2-03-87, үлөтүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. **Тираж 8800.** Чагыг 13. Номери парлагаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

Төрүттүнген хүндер-биле

Шагаан-Арыгда чурттап турар камгалаалының хоочуну **Кучун Саный ЧӨРЕВЕНИҢ** 75 харлаанынга

ОНДАР КЫЗЫ

Көзүлбестен көстүп келир
Хөрээ бедик Хөр-ле-Тайга.
Хөөрежип танышканым
Хөнү сынныг Ондар кызы.
Көрүнчүк дег чайнап чыдар
Хөртүк харлыг Хөр-ле-Тайга.
Көстүг от дег ынакшылым
Хөрлээлеткен Ондар кызы.
Ишкин, Шеле, Уруларнын
Иези боор Хөр-ле-Тайга.
Алышкылар—оолдун, кыстын

Авазы боор Ондар к
Артын, иштин аарга
Аңныг-меңниг Хөр-ле
Аалында сүрүг малды
Ажыл-ишчи Ондар кы
Ырлап баткан Хемчик
Ыдык таңды Хөр-ле-Т
Ажыл-ишке тура дүш
Амырагым Ондар кы
Кады чурт
Кежик-оол

Кызылда чурттап-ажылдап чоруу
Дмитриевич ЧӨРЕВЕНИҢ 30 харлаанын

ОНЗА КИЖИ

Енисейге эштип, ойнап,
Эрге-чассыг өскен оглум
Философия эртеминин
Билин чедип алган киж.
Алды дылды арыг билер
Ада-чуртка бараан болган,
Кызыгаарда каайлыда
Кылган ижи нарын киж.
Омак-сергек ийи кыстыг,
Олут орбас ишчи эштиг
Пекин, Стамбул база четкен

Белен-селен эвес киж
Байкал биле Селенга
Барыксанчыг онза-да
Эргим, төрөөн Тываза
Ээл чанып келген киж
Төрүттүнген хүнүн-би
Төрелдерин дөгерези
Аас-кежин күзевиша
Аңгыр-чечек сөңнеп т
Ада-иези Чөреве

Оглумнун 50 харлаан

АҢЧЫ МЕРГЕН

Улуг аңчы уктуг, дөстүг
Ужа-төштү чонунга бээр.
Бергелерге тура дүшпес
Мерген аңчы бежен харлаан.
Ачазының, авазының
Артык ынак Мариязының,
Ажы-төлү, аалының
Авыралдыг чөлөнгижи.
Хайнып баткан Улуг-Хемнин
Кашпалының кара тезин,
Камчатканың хамык балыын
Караа-биле көргөн киж.
Арыг суглуг Байкал хөлге,
Анкарага база барган.
Алгы-кештин чажыттарын

Аңаа барып билип алга
Алдай-Таңды, Хүүлө хе
Аалы-чурту болу берге
Аңын-меңин адышта де
Салаа базып санап ора
Арга-ээм шимээн-да
Аңнар, куштар уян ыры
Кара олчаан бадырып
Кайгамчыктыг уран киж
Кыжын соокта, чаыстыг
Ыдын четкеш, чүктешки
Кырлар кырлап ыңай б
Ындыг аңчы Мерген ол
Кежик-оол ЧӨ

Бистиң эргим акыларывыс **Сергей Чыргал-оолович ТЮЛ**
Шамбалыг суурда суму чагырыкчызы **Эрес-оол Доржу**
МОНГУШКА төрүттүнген хүннери-биле байырывыс чедирип
дег кадыкшылды, ажил-ижинге чедишкенин күзедивис.

Акы турда, дунма омак,
Аралажыр, сүме алыр.
Ажыл-ишке демниг болур,
Аас-кежик долу болур.
Акыларым силерге мен
Айны-хүннү сөңнеп ор мен.
Дунмазы Байлак ТҮЛҮШ.

Чөөн-Хемчик кожуунун «Чыраа-Бажы» совхозтун хо
малчыны, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Кызыл Тук орде
болгаш хөй-хөй медальдарның эдилекчизи, күш-ажылдың хо

Очур-оол Чадамбаевич МОНГУШТУН

84 харлап бар чоруй мөчээни-биле холбаштыр уругларынга,
кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур бис.

Чээннери Бичелерниң, Иргиттер
Донгактарның, Кууларларның өг-бүлел

Тес-Хем кожуунун Төлээлекчилер хуралы, кожуун чагыр
күш-ажылдың хоочуну, Маадыр ие, Тыва АССР-ниң алдар
малчыны

Чедей Хурагандаевна БАТКАРНЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр уругларынга, чоок кижилеринге х
кажыдалды илередип тур.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакредит"
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 04930401
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болг
массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Орта
Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 20
чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдар
редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болг
өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.